

CUVÂNT, LIMBĂ, COMUNICARE

Tatiana **CARTELEANU**

dr., conf. univ., Universitatea Pedagogică de Stat
I. Creangă din Chișinău

Evaluarea sumativă individualizată: *jurnalul*

Rezumat: *Articolul se referă la o probă de evaluare de ultimă generație, puternic individualizată, dar deocamdată puțin aplicată în sistemul de învățământ din republică: jurnalul. Majoritatea disciplinelor școlare oferă oportunități de utilizare a jurnalului, dar curricula nu menționează explicit acest produs perfect evaluabil. Sunt examinate modalitățile de a utiliza jurnalul pentru evaluarea la finele unități didactice și criteriile, indicatorii, descriptorii în baza cărora ar putea fi apreciat acest produs. Completarea agendei de lectură sau a*

jurnalului ca elemente constitutive ale portofoliului poate deveni o sarcină formatoare de durată, fără ca profesorul să citească și să evalueze textele scrise. În cazul jurnalului de cercetare, elevii își vor dezvolta spiritul de observație și vor prezenta notițe zilnice, dar și observații de sinteză; solicitând un jurnal comun de echipă, profesorul va miza pe capacitatea elevilor de a-și organiza munca și de a distribui sarcinile, dar și pe cea de a generaliza cele observate într-o formă grafică originală.

Cuvinte-cheie: *evaluare formativă, evaluare sumativă, jurnal reflexiv, jurnal de lectură, jurnal de cercetare, criterii de evaluare.*

Abstract: *The article describes a highly individualized last-generation assessment task, which at the present is seldom applied in our country's education system: the journal. Most school subjects provide opportunities for the teacher to use the journal in assessment, but the existent curricula fail to mention this perfectly assessable product. We examine the various ways in which the journal may be used for assessment at the end of the didactic module, as well as the criteria, indicators, and descriptors based on which this product may be evaluated. Filling in a reading journal as part of the portfolio may become a long-running formative task even without the teacher reading and assessing the writing. In the case of the research journal the students will develop their observation skills and write both daily notes and synthesizing observations; by asking the students to fill a journal as a team, the teacher will count on students' capacity to organize their own work and to distribute tasks between themselves, but will also expect them to be able to generalize their observations in an original graphic form.*

Keywords: *formative assessment, summative assessment, reflexive journal, reading journal, research journal, assessment criteria.*

"Scopul evaluării nu este de a obține anumite date, ci de a perfecționa procesul educativ."
(Bernard Rey)

Probă de evaluare de ultima generație și scriitură a cărei popularitate crește enorm datorită rețelelor de socializare, *jurnalul și pagina de jurnal, blogul și vlogul, notele de jurnal, agenda de lectură, notele reflexive, reflecțiile, eseul reflexiv* implică elevul în cea mai mare măsură în proceduri de metacogniție, ceea ce îl antrenează în vederea monitorizării propriului proces de învățare. După Stolovitch, competențele metacognitive de monitorizare se manifestă atunci când „pe parcursul procesului de învățare, [elevul] înlocuiește strategiile neproductive sau necorespunzătoare cu strategii având șanse mai mari de reușită. Atunci când aplică noile cunoștințe, identifică limitele și măsura în care pot fi aplicate și operează adaptări la nivelul modelelor conceptuale. Își verifică în mod constant nivelul de

înțelegere și de aplicare a cunoștințelor și se adaptează în mod corespunzător” [6, pp. 160-161].

E greu să ne închipuim o formă mai individualizată de evaluare decât jurnalul. Datorită lui elevul creează singur, fără surse, resurse și mediatori, în fața caietului sau a tastaturii și, cu toate că jurnalul este un produs atribuit preponderent ariei curriculare *Limbă și comunicare*, există suficiente oportunități pentru ca profesorii să-l propună, iar elevii să-l țină și în cadrul studierii altor materii școlare.

Majoritatea disciplinelor școlare oferă oportunități de utilizare a jurnalului (de observație, de reflecție, de cercetare/de investigație) sau a agendei de lectură; este adevărat însă că nu menționează explicit acest produs perfect evaluabil. Mai mult, anume pe băncile școlii s-ar putea pune în valoare jurnalul de investigație, care, pentru unii elevi, ar deveni primul pas spre lumea științei; la fel, în anii de studii e posibil să se formeze deprinderea de a completa un jurnal colectiv al echipei care îndeplinește o sarcină comună.

Pentru elevii care nu obișnuiesc să scrie în jurnal, ar putea să pară dificilă sarcina de a se preface că îl țin, de a simula sinceritatea și deschiderea (desigur că nimeni nu le solicită intimități și secrete), dar obiectivul este ca elevul să-și aproprieze o asemenea formă de text și o asemenea modalitate de a scrie; în speranța că unora le-ar putea fi de folos această obligație, care va deveni deprindere, care îi va ajuta să se cunoască pe sine, să-și verbalizeze stările emoționale și trăirile, profesorul i-ar putea ajuta în procesul de învățare și prin probe de evaluare formativă. În caz de blocaj sau nehotărâre, elevii vor fi ghidați nu atât de algoritmi sau întrebări, ca la eseurile structurate și semistructurate, cât de strategii prin care vor acumula idei și cuvinte ce vor contribui la declanșarea scrisului: alcătuirea *Hărților conceptuale*, construirea *Lanțurilor asociative*, elaborarea tabelului *Asocierilor forțate* sau completarea *Grilei lui Quintilian* sunt doar câteva dintre ele. O pistă fertilă ar putea fi lectura și analiza blogurilor și a vlogurilor, a altor postări pe rețelele de socializare și observarea tacticilor prin care unele bloguri câștigă notorietate și valoare, beneficiind de linkuri și like-uri, iar autorii lor devin persoane de referință într-un domeniu. Necesitatea de a scrie implică, mai devreme sau mai târziu, nevoia de a citi, de a se documenta, iar motivația pentru lectură obținută astfel devine intrinsecă.

Trebuie să recunoaștem că jurnalul elaborat în scopuri de învățare-evaluare, deseori generat de un joc, impus de nevoia de a simula, nu va înlocui adevărata scriere în jurnal, cea făcută fără îndemnul profesorului, dar o poate stimula și îi poate ajuta pe mulți copii să se cunoască pe sine, să mănuiască mai bine cuvântul și să stăpânească mai sigur limba. De asemenea, tuturor le va fi util să examineze, împreună cu profesorii, acei

enorm strat al literaturii de frontieră pe care îl constituie memoriile, diaristica, notele de călătorie, reportajele și corespondența. Astfel, scrisul său va oscila între literar, nonliterar și metaliterar și îi va permite elevului să exerseze manu propria elaborarea unor texte mai puțin uzuale.

Analizând beneficiile pe termen lung ale scrierii în jurnal și bazându-se pe studii ale psihologilor și sociologilor, Nina Munteanu menționează că se atestă:

- ✓ îmbunătățirea stării de spirit și a afectivității;
- ✓ reducerea simptomelor depresive;
- ✓ îmbunătățirea memoriei de lucru;
- ✓ îmbunătățirea performanțelor sportive;
- ✓ medie mai ridicată a notelor [2, pp. 11-12].

Contextul aplicării jurnalului este determinat doar de către profesor. Cercetătorii din domeniul docimologiei și doxologiei discută de câteva decenii despre specificul evaluării procesului și a produsului, despre asemănările și diferențele dintre evaluarea formativă și cea formatoare, dintre evaluarea diagnostică și cea predictivă, dintre evaluarea sumativă și cea de certificare [Cf.: 4, pp. 54-56; 7, p. 158]. În raport cu aceste delimitări, jurnalul poate fi considerat o formă de evaluare sumativă a procesului de învățare, precum și un constituent firesc și util al portofoliului, iar în consecință – un produs evaluabil cu enormă pondere metacognitivă. Deocamdată, nu este vizibil cum s-ar putea utiliza jurnalul pentru o probă de certificare în contextul învățământului general, însă o asemenea formă de monitorizare ar fi posibilă în cadrul instruirii profesionale (de exemplu, jurnalul completat cu regularitate în perioada practicii de producție).

Ca orice modalitate de evaluare, jurnalul se pretează analizei din perspectiva: (1) momentului în care se realizează, (2) obiectivelor pe care le vizează, (3) consecințelor pe care le determină [4, p. 52].

Momentul în care se realizează evaluarea sumativă este întotdeauna sfârșitul unei secvențe de învățare (al unității didactice), care poate să coincidă cu încheierea unui modul, finele unui semestru sau an de studii. O asemenea evaluare va avea „menirea să scoată în evidență progresele realizate de elevi pe perioada când au făcut obiectul activității de instruire” [Ibidem]. Bineînțeles că „momentele” sunt stipulate din start în proiectarea de lungă durată și că țin de competența profesională a cadrului didactic să varieze probele de evaluare sumativă în așa fel încât acestea să nu se repete ca factură, să nu solicite același produs, să-i pună pe toți elevii în condiții egale și să le testeze diverse competențe, în limita exigențelor curriculare ale disciplinei respective. Și dacă profesorul are în arsenalul său evaluarea prin proba numită „jurnal”, acesta va fi aplicat într-un moment oportun al anului de studii: după parcurgerea unui conținut adecvat și exersarea unor proceduri ce vor facilita scrierea jurnalului.

Iar de domeniul eticii profesionale ține grija de a nu propune pentru o evaluare sumativă (cu notă) o probă care nu a fost, mai întâi, exersată ca evaluare formativă și analizată cu lux de amănunte. Frustrarea, stresul, surpriza neplăcută nu se află niciodată printre obiectivele învățării experiențiale și, implicit, printre cele atitudinale ale evaluării; pe parcursul și la încheierea procedurii de scriere și analiză a jurnalului, ne-am dori niște copii atenți, concentrați, interesați, cel mult îngândurați, nu speriați de rezultate și de iminența altor probe viitoare. Prin urmare, orice evaluare sumativă printr-o probă de factură nouă, necunoscută elevilor, este precedată de aplicarea ei ca evaluare formativă și formatoare.

Dacă se recurge la o evaluare sumativă într-o formă sau printr-un produs necunoscut elevilor, exersarea „de probă” este obligatorie. Mai mult, atunci când printre obiectivele explicite ale realizării unui produs se află „dezvoltarea creativității”, se recomandă „să existe perioade de neevaluare, încurajând orice element (comportament, performanță, atitudine)” [5, p. 178]. Circumstanțe deosebit de favorabile „neevaluării” se proiectează în cadrul probelor al căror caracter *inovativ* facilitează solicitarea de către profesor și acceptarea de către elevi a unor produse la fel de *innovative*.

Obiectivele vizate de evaluarea sumativă sunt derivate firesc din conținuturile disciplinei și competențele pe care s-a intenționat a le forma și dezvolta, în această unitate didactică sau pe parcursul întregului semestru/an de studii. Conform metaforei „bulgărelui de zăpadă”, cu fiecare probă de evaluare următoare numărul competențelor testate poate crește sau ele se pot extinde ori aprofunda, astfel că re-evaluarea unor competențe specifice este nu doar posibilă, ci și inevitabilă, chiar obligatorie. Orice produs nou se edifică pe: (1) competențele-cheie (transdisciplinare); (2) competențele specifice ale disciplinei date; (3) subcompetențele (în alți termeni: „competențele derivate”) stipulate de curriculum pentru clasa respectivă. Eșalonarea conținuturilor este, de regulă, propusă de curriculumul disciplinar, iar racordarea competențelor la unitățile didactice și obiectivele de evaluare sumativă de la finele fiecărei unități sunt flexibile și rămân la latitudinea profesorului.

În linii mari, formularea obiectivelor de evaluare se face în funcție de conținuturile studiate și de competențele specifice evaluate, iar probarea competenței ține de operaționalizarea cunoștințelor și a abilităților. Implicit, obiectivele unei evaluări sumative îi transmit profesorului date despre cunoștințele elevului (ce anume a asimilat din informația studiată), abilitățile pe care și le-a format până la acest moment (cum înțelege sarcina; cum organizează elementele de cunoaștere; cum distribuie timpul și cum își desfășoară lucrul), atitudinea față de produsul muncii sale intelectuale (cum se comportă; cum se angajează în proces; cât de responsabil este;

cum arată produsul final prezentat spre evaluare etc.). Dar imediat ce a obținut aceste date, oricare ar fi ele, profesorul revine la propriul demers educațional pentru a-l face mai eficient.

Consecințele și impactul evaluării sumative țin de modificarea unor strategii didactice (la necesitate) sau de oferirea unui feedback. Cum orice evaluare prezintă informații mai mult sau mai puțin certe cu privire la situația actuală a elevului, la gradul în care acesta se raportează la standardele disciplinei, repercusiunile ei nu sunt notele încolonate în registrul clasei, ci concluziile pe care elevul și profesorul le formulează în consecință. Ca urmare, profesorul va putea trage concluzii despre validitatea probei de evaluare propuse, gradul de competență a elevilor, lacunele care încă mai persistă și noile obiective pe care le va urmări în continuare; fiecare elev va avea de conchis versus propriile-i succese, progrese și eșecuri, de asemenea trasându-și niște obiective de formare. Dezvoltarea competențelor metacognitive și monitorizarea progresului școlar al fiecărui elev, printr-o evaluare ipsativă organizată corect și administrată cu fidelitate (în raport cu anumite standarde) ar putea să devină cel mai puternic argument în favoarea unui jurnal de învățare – bunăoară, ca element constituent al portofoliului.

Profesorul care dorește să aplice jurnalul pentru evaluarea sumativă va stabili a priori:

- I. Tipul de jurnal pe care îl scrie și îl prezintă spre evaluare elevul: de observare, de reflecție, de cercetare, de călătorie, de vacanță, de lectură² etc.
- II. Circumstanțele elaborării acestui produs: ce urmează să facă și să documenteze elevul; cât timp va dura monitorizarea; cum va avea loc prezentarea jurnalului.
- III. Exigențele față de textul evaluabil: ce formă și ce volum va avea.

Strategia de aplicare se rezumă la identificarea situațiilor (I) în care jurnalul devine parte constituantă a unei probe de evaluare formativă, (II) a celor în care ar fi potrivit să optăm pentru jurnal ca singur și unic produs evaluabil la încheierea unității didactice și (III) a celor în care jurnalul apare ca un produs al cooperării și colaborării.

Situația I. Jurnalul de lectură

În structura portofoliului la limba și literatura română este inclus un jurnal de lectură: obligatoriu de completat în raport cu textele studiate, opțional în raport cu textele citite din proprie inițiativă. Forma pe care o completează elevul ar putea avea diversă structură; câteva rubrici vor fi indispensabile: ritmicitatea cu care a citit; structura textului; ideile/secvențele pe care le selectează și le comentează.

2 Această clasificare nu este taxonomică, ci acumulativă: lista poate continua, fără a preconiza ierarhizarea tipologică.

Exemplu: pe măsură ce progresează în citirea unei cărți de proporții, elevul ține un jurnal/o agendă de lectură, în care notează cât a reușit să parcurgă în fiecare zi, ce impresii și idei a avut, spre care alte texte citite anterior l-a dus gândul etc. Începând studiarea textului, profesorul creează oportunități pentru ca fiecare elev să-și valorifice notițele: realizează o probă scrisă (*Agenda în trei părți; Phillips 6x3x5*) sau recurge la tehnici de discuție (*Citate; Discuția la manej; Cercul; Pixuri în pahar*). Când situația devine familiară, profesorul poate recurge la evaluarea sumativă a unei lecturi independente prin verificarea agendelor respective.

Tabelul 1. *Grilă de evaluare a jurnalului de lectură*

Produsul evaluat	Jurnal de lectură	
Competența vizată	Competența de comunicare în limba română, respectând caracteristicile funcționale ale textului solicitat.	
Obiectivul de evaluare	Elevul va fi capabil să-și reflecte în jurnalul de lectură experiența de cititor.	
Formularea sarcinii/Itemul	Notează zilnic în jurnalul de lectură, completând tabelul; la încheierea lecturii, elaborează un text coerent (o pagină A4) în formă de jurnal reflexiv despre experiența de cititor al acestui text.	
Criteriile de evaluare	Indicatorii și descriptorii	
Conținut	Se va raporta la trei aspecte ale experienței sale de cititor al textului dat.	3 puncte (1+1+1) pentru formularea a trei idei distincte, susținute de referințe la text.
Structură	Va respecta structura unei pagini de jurnal (redactată la încheierea lecturii).	1 punct pentru respectarea structurii solicitate.
Respectarea caracteristicilor de stil ale textului	Va avea caracter reflexiv, conținând vocabularul adecvat.	1 punct pentru respectarea caracteristicilor de stil.
Originalitate	Se va manifesta prin noutatea ideilor și proprietatea abordării problemei.	2 puncte: 1 punct pentru noutatea ideilor și 1 punct pentru originalitatea interpretării.
Respectarea limitei de întindere; aspectul grafic îngrijit și lizibil	O pagină A4 imitând o pagină de jurnal; structurarea grafică în alineate.	1 punct pentru respectarea cerințelor.
Respectarea normei limbii române literare	Lucrarea corespunde normei ortografice, lexicale, gramaticale, punctuaționale, stilistice a limbii române literare.	2 puncte – nu se atestă erori. 1 punct – se atestă 1-2 erori. 0 puncte – se atestă mai mult de două erori.

Situația II. Jurnalul de cercetare

Dacă elevii au avut o sarcină etapizată și eșalonată pe parcursul unității didactice, pentru care se cerea să aplice metoda observației și să facă notițe cu o anumită regularitate/frecvență, jurnalul poate fi utilizat pentru evaluarea competențelor formate-dezvoltate pe parcursul unității. Evaluatorul nu va aprecia notițele ca atare, ci doar se va convinge că acestea există și va verifica un produs realizat în baza lor, în raport cu care elevului îi este limpede: *Ce scrie? Cât scrie? Cum redactează?*

Exemplu: *Jurnalul de cercetare* (sau *jurnalul de observare*, sau *jurnalul de investigație*) nu mai este ludic în esența lui, el depășește cunoașterea, înțelegerea și aplicarea, căci necesită spirit analitic, capacitate de sinteză – dar, în primul rând, reclamă un management al procesului de învățare pentru care este preconizat. Cum remarcă John Heron, „Dacă învățarea presupune dobândirea cunoștințelor deja stabilite într-o cultură, este doar o simplă învățare. Dar dacă implică dobândirea unor cunoștințe pe care nu le are nimeni altcineva, atunci devine cercetare. Învățarea ca mod de cercetare se suprapune cu învățarea a ceea ce este știut deja, dar se extinde dincolo de aceasta cu o metodologie mult mai sofisticată” [1, p. 262]. Capacitatea profesorului de a ghida cercetarea, oricât de elementară ar fi, se construiește pe inventica și creativitatea lui, pe priceperea de a identifica subiecte fezabile și de a le apropia de nivelul, interesele, competențele copilului [A se vedea câteva exemple de proiecte de cercetare în cartea *Proiectul: proces de învățare, produs evaluabil*].

Subiectul de cercetare pe care îl ilustrăm în exemplul nostru este **formele de comunicare**. Elevii vor primi sarcina de a urmări cum se comunică în anturajul lor după ce au cunoscut care sunt formele de comunicare (interpersonală directă și indirectă, intrapersonală) și au exersat în clasă modalitățile de completare a jurnalului. Ca și în orice alt caz, grila de evaluare le va fi cunoscută elevilor din momentul anunțării temei și se va aplica transparent.

Tabelul 2. Grilă de evaluare a jurnalului de cercetare

Produsul evaluat	Jurnal de cercetare	
Competența vizată	Competența de comunicare în limba română, respectând caracteristicile funcționale ale textului solicitat.	
Obiectivul de evaluare	Elevul va fi capabil să țină un jurnal de cercetare, în raport cu problema formulată, în parametrii indicați.	
Formularea sarcinii/Itemul	Completează zilnic jurnalul de cercetare, pe parcursul unei săptămâni, urmărind formele de comunicare la care se recurge în familia ta/în clasă.	
Criteriile de evaluare	Indicatorii și descriptorii	
Conținut	Se va raporta la problema dată.	3 puncte (1+1+1) pentru observarea a trei forme de comunicare (interpersonală directă, interpersonală indirectă, intrapersonală) și exemplele adecvate fiecărui tip.
Structură	Va respecta structura unui jurnal, completat consecvent timp de șapte zile.	1 punct pentru respectarea structurii solicitate.
Respectarea caracteristicilor de stil ale textului	Va fi scris la persoana I și va avea caracter rezumativ (narativ, descriptiv sau reflexiv), conținând vocabularul adecvat.	1 punct pentru respectarea caracteristicilor de stil.
Relevanță	Se va manifesta prin adecvarea notițelor la subiectul propus, clasificarea și interpretarea corectă a situațiilor ținute sub observație.	1 punct pentru corectitudinea observațiilor și a exemplelor. 1 punct pentru interpretarea situațiilor.
Respectarea limitei de întindere; aspectul grafic îngrijit și lizibil	Șapte pagini separate, imitând o pagină de jurnal; structurarea grafică în alineate.	1 punct pentru respectarea cerințelor.
Respectarea normei limbii române literare	Lucrarea corespunde normei ortografice, lexicale, gramaticale, punctuaționale, stilistice a limbii române literare.	2 puncte – nu se atestă erori. 1 punct – se atestă 1-2 erori. 0 puncte – se atestă mai mult de două erori.

Situația III. Jurnalul de bord

Elevii au avut sarcina de a completa un jurnal al echipei și fiecare i-a revenit o anumită secvență. De exemplu, sarcinile de investigație care revin echipelor (și, aici, utilizăm cu bună știință termenul *echipă* în loc de *grup*, pentru că o asemenea sarcină va fi de durată și va presupune constituirea unei echipe) fiind diferite, o anumită parte din punctajul oferit în final se va acorda pentru prezentarea, pe parcurs, a „Jurnalului de bord” în care au scris, la momentul oportun, toți membrii echipei, fiecare despre aspectele de cercetare care i-au revenit. Constituirea spiritului de echipă, cultivarea lui ar însemna că fiecare dintre elevii care iau jurnalul-caiet ca să scrie în el sau accesează un fișier electronic comun citește ceea ce au scris colegii și vine cu sugestii, comentarii, răspunsuri și întrebări proprii. Dacă este un produs electronic, acesta se va apropia, în esența lui, de modelul *forumului*.

Exemplu: la studiul monografic al operei lui Mihail Sadoveanu, fiecare dintre elevi citește un alt roman istoric (*Nicoară Potcoavă*, *Zodia Cancerului*, *Ucenicia lui Ionuț*, *Creanga de aur ș.a.*) și ține un jurnal de lectură, pentru a contura modul în care elevii de astăzi percep

scrierile sadoveniene. Produsul final al echipei este o prezentare comună despre *receptarea textului istoric sadovenian în anul de grație 20...* Astfel că evaluarea se va axa atât pe produsul propriu-zis, cât și pe procesul de organizare a lucrului în echipă.

Profesorul nu va solicita spre evaluare un text coerent elaborat de întreaga echipă. De comun acord, în temeiul notițelor pe care le-au făcut pe parcurs, elevii vor construi o sinteză. Se supun evaluării doar concluziile la care a ajuns echipa, prezentate public în 5-7 slide-uri sau în formă de poster. „A prezenta o lucrare” semnifică, aici, capacitatea de a prezenta un produs finalizat, nu doar de a face o demonstrație a lui: elevii vor avea un discurs introductiv și vor răspunde la întrebările profesorului și ale colegilor, participând în corpore la procedura de evaluare.

În cazul exemplului nostru, criteriile de evaluare pot fi:

- (1) conținutul, corespunderea cu sarcina;
- (2) originalitatea interpretării și a prezentării;
- (3) aspectul produsului;
- (4) modalitatea de prezentare;
- (5) corectitudinea discursului.

Formarea deprinderii de a-și construi un plan strategic de cercetare, de a ține evidența strictă, la zi, a celor observate și de a rezuma ulterior esența lor în forma cerută le poate prinde bine copiilor deveniți maturi în cele mai neașteptate situații: de la a ține un jurnal de sănătate, de alimentație, de părinte la a ține un jurnal de savant care desfășoară un experiment. Și, dacă a făcut o școală bună, nimic din ceea ce a învățat ani la rând nu-i va părea inutil absolventului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1) Heron J. Ciclurile vieții și ciclurile învățării. În: Knud Illeris (coord.) Teorii contemporane ale învățării Bu-

curești: Trei, 2014.

- 2) Munteanu N. Scriitorul de jurnal: Descoperirea vocii interioare. Pitești: Paralela 45, 2012.
- 3) Proiectul: proces de învățare, produs evaluabil. Chișinău: Centrul Educațional PRO DIDACTICA, 2018.
- 4) Rey B. et al. Competențele în școală: formare și evaluare. București: Aramis Print, 2012.
- 5) Stoica-Constantin A. Creativitatea pentru studenți și profesori. Iași: Institutul European, 2004.
- 6) Stolovitch H. et al. Formarea prin transformare: dincolo de prelegeri. București: Trei, 2017.
- 7) Vogler J. (coord.) Evaluarea în învățământul preuniversitar. Iași: Polirom, 2000.